

В.М. Кочетков, д-р екон. наук, проф., Міжнародний університет фінансів

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РИНКОВОЇ ОЦІНКИ ВАРТОСТІ БАНКІВСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Роботу присвячено обґрунтуванню методичних підходів до ринкової (внутрішньої та зовнішньої) оцінки вартості банківської організації в Україні. Проведена класифікація методів ринкової оцінки вартості банку та розглянута їх сутність.

Ключові слова: банківська організація, вартість банку, ринкова оцінка вартості банку, підходи до ринкової оцінки вартості банку, методи ринкової оцінки банку.

Постановка проблеми. Вітчизняні банки являють собою складний і важкий об'єкт оцінки. Як справедливо зазначають Т. Коупленд, Т. Коллер і Дж. Мурін, банки належать до компаній, оцінка яких викликає значні труднощі, оскільки, незважаючи на вимоги, що пред'являються з боку регулятивних органів, важко визначити якість їх кредитних портфелів, розрахувати частки у прибутках, отриманих в умовах розбіжності ставок процента, а також зрозуміти, які організаційні одиниці утворюють або руйнують вартість [3, с. 477].

Ринкова оцінка вартості банківської організації в Україні має такі особливості: по-перше, більшість вітчизняних банків мають недостатній капітал (загальний капітал банківської системи країни становить 4,9 % офіційного ВВП; для порівняння, у країнах Центральної та Східної Європи цей показник становить близько 40 %); по-друге, відсутня повна інформація про ризики, що безпосередньо впливають на банківську діяльність, зокрема валютний, процентний, кредитний та ризик ліквідності; по-третє, достовірна інформація про банківську діяльність в Україні практично є закритою; по-четверте, неможливо повною мірою оцінити вплив ефективних зв'язків, комунікацій, рівня співробітництва з партнерами, державними органами, клієнтами на ринкову вартість банку.

Мета статті – обґрунтування методичних підходів до ринкової оцінки вартості банківської організації в Україні.

Виклад основного матеріалу. Вибір методичних підходів до ринкової оцінки вартості банківської організації залежить від того, з якої позиції вона визначається – зовнішньої або внутрішньої. Внутрішня оцінка проводиться з використанням всієї необхідної інформації, що стосується банківської

діяльності. Для проведення комплексної оцінки вартості банку необхідно мати аналітичні матеріали, що дають змогу одержати достовірну, повну і всебічну інформацію про банківську організацію (її фінансовий стан і результати діяльності). До такої інформації слід відносити, насамперед, законодавчо-правову, нормативну, планово-бюджетну, обліково-статистичну і аналітично-пошукову інформацію (табл. 1). Законодавчо-правова інформація включає укази Президента, закони Верховної Ради, декрети Кабінету Міністрів.

До нормативної інформації належать: постанови, інструкції, положення, рішення, рекомендації, вказівки, економічні нормативи, положення про штатний розпис, права, обов'язки, відповідальність і матеріальне стимулювання персоналу. До планово-бюджетної інформації відносять: стратегічні і тактичні плани-проекти; кошториси на утримання апарату управління, вивчення ринку, проведення реклами. Обліково-статистична інформація включає бухгалтерський баланс, первинні документи, обліково-аналітичні реєстри, податкову декларацію, звітність (статистичну, бухгалтерську, оперативну). До аналітично-пошукової інформації відносять матеріали зборів, засідань, нарад, семінарів, конференцій, з'їздів, дані масових джерел інформації та іншу аналітичну інформацію. Більш детально розглянемо такі важливі види інформації, як баланс банку і звіт про фінансові результати.

Види інформації, що залучається для оцінювання вартості банку

Вид інформації	Джерела
Законодавчо-правова	Укази Президента, закони Верховної Ради, декрети Кабінету Міністрів України
	Кодекси законів кримінального і цивільного права
Нормативна	Постанови, інструкції, положення, рішення, рекомендації, вказівки та ін.
	Економічні нормативи: обов'язкових резервів, адекватності капіталу, ліквідності балансів, інвестиційної діяльності, максимального ризику та ін.
	Положення про штатний розпис, права, обов'язки, відповідальність і матеріальне стимулювання персоналу
Планово-бюджетна	Плани-проекти: стратегічні і тактичні
	Кошториси на утримання апарату управління, вивчення ринку, проведення реклами та ін.
Обліково-статистична	Бухгалтерський баланс. Первинні документи (рахунки, ордери, договори, платіжні документи тощо); обліково-аналітичні реєстри (оборотні, касові відомості, журнали, книги та ін.)
	Податкова декларація
	Звітність: статистична, бухгалтерська (баланс, звіт про фінансові результати), оперативна (внутрішньосистемні зведення і повідомлення, позасистемні звіти тощо)
Аналітично-пошукова	Матеріали зборів, засідань, нарад, семінарів, конференцій, з'їздів та ін.
	Дані масових джерел інформації: телебачення, радіо, преса, періодичні видання тощо
	Аналітична інформація: анкетування, опитування, огляд запитів клієнтів у мережі установ банку

Баланс банку – це бухгалтерський баланс, у якому відбивається стан власних, залучених і запозичених коштів банку, їх розміщення в кредитні й інші активні операції. За даними балансу здійснюється контроль за формуванням і розміщенням грошових ресурсів, станом кредитних, розрахункових, касових та інших банківських операцій, включаючи операції з цінними паперами. Баланси банків – це головна частина їхньої звітності. Аналіз балансів дозволяє контролювати ліквідність банків, здійснювати управління фінансовою стійкістю. Керівництво банку, використовуючи звіти інших банків, знайомиться зі станом їхніх справ під час установлення кореспондентських відносин, надання міжбанківських кредитів та ін. Баланси банків будуються за уніфікованою формою. Ступінь деталізації операцій обмежений комерційною таємницею, характерною для практики банків, що працюють в умовах конкуренції. Зазвичай, у балансах не виділяються сумнівні і збиткові операції, а також страхові резерви, що використовуються для їхнього покриття. Одночасно мають бути забезпечені достовірність і наочність балансу, щоб не підірвати конкурентоспроможність банків і зберегти довіру до них. Банківські баланси являють собою комерційну інформацію і відповідають її основним вимогам: оперативності, конкретності, вагомості. Оперативність банківського балансу виявляється

в його щоденному упорядкуванні. Банківський баланс є джерелом конкретної інформації про наявність коштів і платоспроможність клієнтів банку, про кредитні ресурси та їх розміщення, надійність і стійкість самого банку. У процесі побудови банківських балансів використовують принципи групування операцій за економічно однорідними ознаками, з ліквідністю статей, що знижується за активом і ступенем запитання коштів за пасивом, що зменшується.

Рахунки номенклатури балансу банків поділяються на балансові і позабалансові. У свою чергу, балансові рахунки бувають пасивними й активними. Кошти на пасивних рахунках є ресурсами банку для кредитування і здійснення інших банківських операцій. Заборгованість на активних рахунках показує використання (напрямо) цих ресурсів. У пасивних рахунках відбиваються фонди банку, кошти підприємств, організацій і фізичних осіб, доходи Державного бюджету, депозити, кошти в розрахунках, прибуток банку, кредиторська заборгованість, інші пасиви і залучені кошти, включаючи суми рефінансування, отримані від інших банків. На активних рахунках відображається готівка в касах банку, коротко- і довгострокові кредити, витрати Державного бюджету, витрати на капітальні вкладення, дебіторська заборгованість, а також інші активні й відвернені кошти.

На позабалансових рахунках відбивається рух цінностей і документів, що надходять в установи банків на зберігання, інкасо або комісію. До них відносять також знаки оплати державного збору, бланки суворої звітності, бланки акцій, акції з доручення і на зберігання, а також інші документи і цінності.

Відмітними рисами балансів банків є відносно невелика питома вага власних коштів і перевага в пасиві короткострокових ресурсів. Законодавством і нормативними документами передбачається певне співвідношення власних і залучених ресурсів, тому комерційні банки, як правило, підтримують власні кошти на мінімально допустимому рівні [2, 10]. При цьому основним джерелом покриття активних операцій є короткострокові ресурси.

Під час групування статей балансу, беручи до уваги ступінь ліквідності, виділяють такі активи: 1) касові (готівка, кореспондентський рахунок у НБУ), кошти на рахунках в інших банках; статті даного розділу відбивають “первинні резерви” з точки зору ліквідності; 2) вкладення коштів у цінні папери, комерційні векселі, довгострокові цінні папери урядових організацій, місцевих органів влади тощо; частина цих активів може бути оперативно обернена в грошові кошти з невеликим ризиком втрат і являє собою “вторинні резерви”. До таких активів відносять виписані першокласними кредитоспроможними позичальниками короткострокові комерційні векселі, що реалізуються на грошовому ринку, і короткострокові державні цінні папери; 3) кредити, видані підприємствам, організаціям, індивідуальним позичальникам (орендарям, селянським господарствам та ін.), іншим банкам; ці активи балансу належать до малоліквідних вкладень, оскільки для банків існує ризик можливого несвочасного погашення і неперетворення в першокласні ліквідні засоби; 4) капіталовкладення – інвестування коштів у рухоме і нерухоме майно, створення філій, спільних підприємств тощо.

З погляду економічної сутності банківських операцій статті балансу групуються: а) в операції з клієнтурою, у тому числі всі види операцій з надання позичок і залучення ресурсів; б) міжбанківські операції, які в активі і пасиві охоплюють усі операції з банками, у тому числі коротко- і довгострокові. В активі серед них переважають ліквідні статті; в) інші банківські операції, до яких входять в основному вкладення коштів у цінні папери, у тому числі в короткострокові ліквідні папери.

Баланси банків використовують для аналізу й управління діяльністю банківськими організаціями, визначення показників їхньої ліквідності, управління банківськими ресурсами, аналізу банківського прибутку. У ринкових умовах баланс банку є засобом не тільки бухгалтерської звітності, а й комерційної інформації банківського менеджменту, а також своєрідною рекламою для потенційних клієнтів, що прагнуть на професійному рівні розібратися в діяльності банку.

Результати діяльності банків, усі здійснені витрати й отримані доходи в минулому звітному періоді враховуються у звіті про фінансові результати, що відбиває різні види доходів і витрат за операціями банку. У дохідній частині звіту виділяються: 1) відсотки, отримані за кредитами, наданими юридичним і фізичним особам, урядовим інституціям; за міжбанківськими кредитами; за дисконтними і заставними операціями із векселями; 2) доходи і комісія від послуг, наданих клієнтам і банкам на основі кореспондентських відносин; 3) доходи від операцій із цінними паперами (у тому числі від реалізації цінних паперів), за паями й акціями банку; 4) доходи від позареалізаційних операцій (у тому числі від операцій на міжбанківському валютному ринку); 5) інші. Серед інших доходів, що мають невелику питому вагу в загальній сумі доходів банку, відзначимо відшкодування клієнтами поштових, телеграфних та інших витрат банку; доходи за інкасацію грошового виторгу; пені; отримані штрафи.

До витрат відносять: 1) відсотки, сплачені за поточними й іншими рахунками клієнтів; депозитами підприємств і організацій; внесками фізичних осіб; кредитами, отриманими від НБУ; міжбанківськими кредитами; 2) комісію, сплачену банкам за кореспондентськими відносинами; 3) витрати за операціями з цінними паперами; 4) витрати на утримання апарату управління (основна і додаткова заробітна плата), відрахування в державні фонди; 5) інші. Серед інших відзначимо витрати на проведення маркетингових досліджень і рекламу, амортизаційні відрахування, витрати на охорону, утримання й обслуговування комп'ютерних центрів і устаткування.

Після статей доходів і витрат показується фінансовий результат діяльності банку – балансовий прибуток, який після певного коригування (наприклад, на суму доходів, які не підлягають оподатковуванню) “перетворюється” в оподатковуваний податками прибуток. Після

відрахування податку з прибутку залишається прибуток до розподілу (чистий прибуток), розміри якого показують фінансовий результат роботи банку за звітний період. Саме чистий прибуток підлягає розподілу в різні фонди (вирішується зборами акціонерів банку).

Для ринкової оцінки вартості важливим джерелом інформації є також дані рахунків аналітичного обліку, кредитних справ, що дають змогу деталізувати (розшифрувати) певні балансові рахунки, наприклад, визначаючи показники ліквідності, детально аналізуючи кредитний портфель банку з огляду на якість виданих позичок.

Зовнішня оцінка вартості банку проводиться з використанням загальнодоступної інформації.

Ринкову оцінку вартості банківської організації потрібно проводити у поєднанні з фінансовим аналізом діяльності банку. Фінансовий аналіз не тільки доповнює оцінку вартості, він допомагає виявити фактори, що її формують. У банківській практиці застосовуються різні показники прибутковості (рентабельності) банку [5, с. 101-104]. Одним з основних прийомів оцінки рівня прибутковості комерційного банку вважається аналіз системи фінансових коефіцієнтів (табл. 2).

Таблиця 2

Коефіцієнтний аналіз діяльності банку

Показник	Алгоритм розрахунку	Економічний зміст показника	Оптимальне значення
1. Коефіцієнти прибутковості комерційного банку			
Дохід на активи	$\frac{\text{Прибуток після оподаткування}}{\text{Середні загальні активи}}$	Використовується для оцінки діяльності керівництва банку	не менше 1 %
Дохід на капітал	$\frac{\text{Прибуток після оподаткування}}{\text{Середній капітал}}$	Використовується для оцінки діяльності керівництва банку	не менше 15 %
2. Коефіцієнти ефективності діяльності банку			
Чистий спред	$\frac{\text{Проценти отримані}}{\text{Позики}} - \frac{\text{Проценти сплачені}}{\text{Процентні депозити}}$	Враховуються тільки процентні активи та процентні пасиви і виключається вплив безпроцентних депозитів до запитання та невиконаних вимог резервування на отримані чисті процентні доходи, а також вплив процентних ставок на прибуток банку, що дає більш глибоке розуміння джерел прибутку	не менше 1,25 %
Чиста процентна маржа	$\frac{\text{Процентні доходи} - \text{Процентні витрати}}{\text{Середні загальні активи}}$	Коефіцієнт визначає здатність банку одержувати прибуток	не менше 4,5 %
Інший операційний дохід до загальних активів	$\frac{\text{Інший операційний дохід}}{\text{Середні загальні активи}}$	Коефіцієнт показує залежність банку від непроцентних доходів. Його збільшення свідчить про рівень диверсифікації	не менше 1 %
Чистий операційний дохід до загальних активів	$\frac{\text{Чистий} + \text{Інший}}{\text{процентний дохід} + \text{операційний дохід}}{\text{Середні загальні активи}}$	Відрізняється від коефіцієнта "дохід на активи" на величину непроцентних операційних витрат, сплачених податків та непередбаченого доходу (або збитків)	-
Посередницька маржа	$\frac{\text{Доходи від дохідних активів} + \text{Доходи від отриманих комісій і штрафів}}{\text{Усі фінансові активи}} - \frac{\text{Процентні витрати}}{\text{Усі фінансові пасиви}} \cdot 100\%$	Визначається як різниця між вартістю залучення коштів та доходом за дохідними активами з урахуванням доходів від відповідних комісійних та зборів	6,5 %
3. Коефіцієнт мінімальної дохідної маржі			
"Мертва точка" доходності банку	$\frac{\text{Витрати на забезпечення функціонування банку} - \text{Інші доходи банку}}{\text{Активи, які приносять процентні доходи}}$	Дає змогу визначити мінімальний розрив у відсоткових ставках за активними і пасивними операціями, який покриває загальні витрати банку, але не приносить доходу. Він встановлює мінімальний рівень доходності, який необхідно витримувати банку під час проведення активних операцій, для покриття його загальних витрат	-

Продовж. табл. 2

Показник	Алгоритм розрахунку	Економічний зміст показника	Оптимальне значення
4. Коефіцієнти ефективності діяльності працівників банку			
Продуктивність праці	$\frac{\text{Непроцентні витрати}}{\text{Чистий процентний дохід} + \text{Інші доходи}}$	Використовується для оцінки результативності політики банку, свідчить про ефективність його роботи. Зменшення цього коефіцієнта до 55 % є небезпечним, тому що значну частину непроцентних витрат займає заробітна плата банківських працівників, зниження якої призведе до втрати банком частини працівників, а слідом за цим і частки ринку	60 %
Чистий дохід на одного працівника	$\frac{\text{Прибуток після оподаткування}}{\text{Загальна чисельність працівників}}$	Вимірюється окупність витрат на утримання персоналу. Економія на заробітній платі через її скорочення (або через скорочення чисельності персоналу) може спричинити зниження якості і мотивації в роботі, а отже, й зниження ефективності роботи банку	-
Чистий дохід до витрат на утримання персоналу	$\frac{\text{Прибуток після оподаткування}}{\text{Витрати на утримання персоналу}}$	Вимірюється окупність витрат на утримання персоналу, дає змогу порівнювати рівні ефективності діяльності персоналу різних банків	-

* Аналіз витрат на посередництво полягає в розкладанні непроцентних витрат на групи, що здійснюється шляхом оцінки кожної статті непроцентних витрат як відсотка загальних середніх активів. Загальний обсяг коштів, що йдуть на посередництво у вигляді відсотка до загальних середніх активів, є також показником ефективності діяльності банку.

Цей аналіз передбачає: порівняння фактичної розрахункової величини фінансового коефіцієнта з його нормативним рівнем; зіставлення коефіцієнтів даного банку з коефіцієнтами конкуруючих банків; оцінку динаміки коефіцієнтів; факторний аналіз динаміки коефіцієнтів.

Існують й інші показники ефективності діяльності банку, що допомагають деталізувати досліджуваний об'єкт аналізу. При цьому ефективність діяльності банку слід оцінювати не тільки з точки зору її прибутковості, а й з позицій оптимального (стабільного) зростання. Тому планування діяльності банку повинно передбачати проведення аналізу його оптимального зростання, і передусім аналізу зростання активів.

Розрахунок великої кількості показників прибутковості дає змогу виявити сформовані тенденції в зміні показників ефективності і слугує необхідною інформацією при проведенні оцінки. Також перспективним підходом до оцінки фінансового стану банківської організації є підхід з використанням методів багатовимірного статистичного аналізу, зокрема методів розпізнавання образів та кластерного аналізу [4, 6, 7].

Ринкову оцінку вартості банківської організації потрібно починати з визначення мети і методів оцінки. При проведенні ринкової оцінки вартості будь-яких активів та бізнесу традиційно використовують три підходи:

дохідний, порівняльний, витратний та відповідні методи [8, с. 52; 9, с. 36]. Ці підходи і методи доцільно використовувати також при проведенні досліджень ринкової оцінки вартості банківської організації (табл. 3).

Таблиця 3

Основні методи ринкової оцінки вартості банківської організації

Методичні підходи до ринкової оцінки вартості банку	Найменування методів		
	Дохідний	Капіталізації доходів	Дисконтування грошових потоків
Витратний	Чистих активів	Ліквідаційної вартості	
Порівняльний	Ринку капіталів	Метод угод	Метод галузевих коефіцієнтів

Дохідний підхід передбачає використання методів капіталізації доходів і дисконтування грошових потоків, які спрямовані на оцінку перспектив банківського бізнесу. При застосуванні витратного підходу використовують методи чистих активів і ліквідаційної вартості, що дозволяє визначити вартість банку виходячи із його поточного фінансового стану. Порівняльний підхід базується на оцінці ретроспективних фінансових показників і передбачає застосування методів ринку капіталів, угод та галузевих коефіцієнтів.

Послідовно розглянемо сутність зазначених методів.

Метод капіталізації полягає у визначенні щорічного доходу банківської організації і відповідних коефіцієнтів капіталізації. Ринкова оцінка вартості банку здійснюється таким чином: спочатку розраховується щорічний показник чистого доходу (чистого прибутку) за певний період часу. При цьому важливим етапом є проведення аналізу фінансового стану банку. Потім розраховуються прогнозні показники річного чистого доходу. Остаточне значення чистого доходу визначається за формулою середньозваженої. На останньому етапі розраховується коефіцієнт капіталізації, з урахуванням якого і оцінюється вартість банку.

Сутність методу дисконтування грошових потоків полягає у прогнозуванні майбутніх грошових потоків відносно власників банку. При використанні цього методу потрібно визначити прогнозний період, періодичність отримання доходів і скласти прогноз формування грошових потоків у майбутньому та привести їх до поточної вартості шляхом дисконтування. Таким чином, сукупні доходи власників складаються з суми грошових потоків та виручки від продажу банку.

Метод чистих активів ґрунтується на ринковій оцінці як активів, так і поточних зобов'язань банку. Вартість банку розраховується як різниця між ними. У разі, якщо вірогідним є банкрутство банку, може використовуватися метод ліквідаційної вартості.

При його застосуванні розробляється план продажу банківських активів, залежно від ступеня ліквідності за ринковою вартістю. Отримана сума від продажу всіх активів зменшується на величину витрат на ліквідацію банківської організації і на величину боргів.

Сутність методу ринку капіталів полягає у відборі аналогічних банківських організацій з відомим або розрахованим ціновим мультиплікатором. Так, наприклад, 93,5 % акцій банку "Аваль" були продані у жовтні 2005 р. за 1,028 млрд. дол., а 51 % акцій "УкрСибБанку" у грудні 2005 р. – за 348 млн. дол., коефіцієнт перевищення ціни купівлі над власним капіталом склав відповідно 3,2 і 3,6 [1]. Таким чином, визначивши ціновий мультиплікатор і розрахувавши показник капіталу банку, можна здійснити оцінку його ринкової вартості.

Як і попередній підхід, метод угод базується на проведенні аналізу угод з купівлі-продажу аналогічних банківських організацій. Його застосування дозволяє визначити ринкову вартість контрольного пакета акцій банку. Метод галузевих коефіцієнтів передбачає використання так званих галузевих коефіцієнтів, які визначають залежність вартості банку від основних фінансових показників його діяльності.

Висновки. Виходячи із вищеведеного, можна зробити висновок, що при проведенні ринкової оцінки вартості банку доцільно комплексно використовувати зазначені підходи і методи, виходячи із цілей оцінки, а також можливості отримання необхідної інформації.

Список літератури

1. Богута Н.Ж. Своевременная продажа // Эксперт. – 2006. – № 7. – С. 42-43.
2. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затверджена постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 368.
3. Коупленд Т., Коллер Т., Муррін Д. Стоимость компаний: оценка и управление: Пер. с англ. – М.: Олимп-Бизнес, 2000. – 576 с.
4. Кочетков В.М. Кластерний аналіз банківської діяльності в механізмі оцінки ринкової вартості банку // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. пр. Вип. 205: В 4 т. Том III. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2005. – С. 649-658.
5. Кочетков В.М. Організація управління фінансовою стійкістю банку в ринкових умовах: Монографія. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 300 с.
6. Кочетков В.М. Оцінка стану і вартості активів банків України на основі кластерного аналізу // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. пр. Вип. 203: В 4 т. Том IV. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2005. – С. 942-948.
7. Кочетков В.М. Оцінка стану і вартості пасивів банків України на основі кластерного аналізу // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. пр. Вип. 204: В 5 т. Том II. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2005. – С. 443-449.
8. Никонова И.А., Шамгунов Р.Н. Стратегия и стоимость коммерческого банка. – М.: “Альпина Бизнес Букс”, 2004. – 304 с.
9. Оценка бизнеса: Учебник / Под. ред. А.Г. Грязновой, М.А. Федотовой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: “Финансы и статистика”, 2006. – 736 с.
10. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III // www.rada.gov.ua.

Summary

The article is devoted to substantiation of the methodical ways to the market (internal and external) valuing cost of bank organization in Ukraine. The classification of methods of market valuing cost of bank is performed and their essence is considered.

Отримано 19.10.2007

Кочетков, В.М. Методичні підходи до ринкової оцінки вартості банківської організації в Україні / В.М. Кочетков // Вісник Української академії банківської справи. - 2008. - №1(24). - С. 39-45.